

Velký Moravan a jeho odkaz

Autor: Jiří Dan a Karel Plocek • Rubrika: Téma • Publikováno: 14. 12. 2014 • KULTURNÍ NOVINY 50/2014 • <http://www.kulturni-noviny.cz/permalink/12920>

Boleslav Bárta (1929–1991) by se letos v létě dožil pětadesátiletého. Tomuto výročí jedné z velkých osobností československé poválečné psychologie a současně angažovanému moravskému politikovi nevěnovala média žádnou pozornost. Pokusíme se o malou nápravu a také o připomenutí toho, že věci, jež se Boleslav Bárta pokoušel řešit, žijí stále jako latentní problémy, nad nimiž pouze zavíráme oči. Řeč je o samosprávné a decentralizované demokracii a odborně kompetentním psychologickém poradenství s odpovídající mírou vlivu a odpovědnosti.

Významný politik, bojovník a psycholog Boleslav Bárta nebyl snílkem, nebyl mužem minulého večera nebo pohodlných rozhodnutí. Vždy se orientoval v aktuální společenské situaci a přicházel s reálnými návrhy. Pokusíme se alespoň stručně připomenout hodnoty, které prosazoval, a to i z pohledu dnešních bojů ve světě myšlenkovém i na bojištích tohoto světa, kde teče krev.

Studia a profesní zaměření

Boleslav Bárta se narodil 14. srpna 1929 v Rozhraní v podhůří Dražanské vrchoviny. Byl to kraj jeho dětství, v němž se mu dostalo základního vzdělání. Po přestěhování do Brna v roce 1940 zde studoval reálné gymnázium, dokončil je však v Bruntále. Na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně si zvolil za své budoucí povolání psychologii. Neměl to jednoduché, po brzké smrti otce postrádal podporu rodiny a první dva roky studia musel pracovat (převážně na nočních směnách) jako dělník ve Švermových závodech, aby se uživil. V psychologii byl žákem svérázného svobodomyšlného Slovince profesora Mihajlo Rostohara a dále profesora Viléma Chmelaře, který už před druhou světovou válkou organizoval psychologické poradny pro volbu povolání. Vliv na Bártovo zrání měla jistě i totalitou persekovaná statečná představitelka křesťanské humanitní tradice docentka Ludmila Kolářiková (1909–1968) – Rostoharova asistentka.

Studium psychologie ukončil Boleslav Bárta v roce 1952 a v následujícím roce získal na téže univerzitě doktorát. Působil krátce jako jeden z našich prvních klinických psychologů ve Státní psychiatrické léčebně v Kroměříži a pak zakotvil na katedře psychologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Na této univerzitě (přejmenované v letech 1960–1990 na Univerzitu Jana Evangelisty Purkyně) dokončil v roce 1971 habilitační práci, ovšem titul docenta mu byl v období nastupující normalizace upřen.

Jeho vědecký a praktický záběr byl široký: Přednášel zde fyziologickou psychologii, obecnou psychologii, srovnávací psychologii, zejména však psychopatologii a klinickou psychologii. Byl činný jako překladatel a odborný recenzent. Napsal a vydal – v posledních desetiletích svého života kvůli zákazu nejen pod svým jménem – desítky odborných prací. Po celou dobu normalizace nesměl publikovat, zúčastňovat se odborných seminářů a konferencí. V té době prožil několik infarktů i klinickou smrt. V roce 1990 byl plně rehabilitován, ale nalomené zdraví neuneslo dlouhodobou psychickou zátěž v polistopadové politice a v roce 1991 při jednání o státoprávním uspořádání v Budmericích náhle zemřel.

Klíčová osobnost rozvoje psychologického poradenství

Největší zásluhy si Boleslav Bárta získal v oblasti psychologického poradenství. Uplatnil zde přednosti své osobnosti: neakademičnost, cit pro vše nové, sjednocující otevřenost, vnímavost pro potřeby jednotlivce v různých životních situacích, nezištnost, a zejména vynikající koncepční myšlení a organizační schopnosti. Byl prvním, kdo u nás v tíživém období padesátých let nejen vytvořil ucelenou koncepci psychologického poradenství, ale také ji organizačně prosadil a institucionálně zajistil. V oblasti poradenství Bárta úzce spolupracoval se slovenským průkopnickým psychologem Miroslavem Teofilem Bažánym (ten po odchodu do emigrace v roce 1968 pracoval jako expert UNESCO v oblasti vzdělávání pro rozvojové země).

Dne 1. října 1958 zahájila svoji činnost Bártou založená nejstarší psychologická poradna u nás – Dětská psychologická poradna v Brně, která se později přejmenovala na Psychologickou výchovnou kliniku (PVK) a fungovala v součinnosti s katedrou psychologie filozofické fakulty. Poté co počátkem sedmdesátých let musel opustit místo na vysoké škole a byla mu znemožněna habilitace, byl Bárta v roce 1973 odvolán z ředitelské funkce na PVK a donucen odejít i odtud.

Poradenské instituce a jejich služby z Bártovy iniciativy vzniklé se staly samozřejmou součástí našeho života. Jejich poslání – poskytovat psychologickou péči jedinci – muselo čelit tvrdým normalizačním snahám a deformacím (například nařizované náborů do státem preferovaných oborů a vojenství). Bárta sám po více než patnáct let žil ve vynuceném ústraní. Přesto zvedal prapor zápasu o naplňování humanistického poslání psychologie v podmínkách, ve kterých mnozí jeho kolegové žili oportunisticky nebo v přesvědčení, že se nedá nic dělat.

Při prosazování myšlenky psychologické péče o potřebné (nejen o děti se speciálními vzdělávacími potřebami, jak se dnes uvádí) a využití psychologie v personální činnosti musel Boleslav Bárta přinášet argumenty, proč se spoléhat právě na tento obor a proč je i pro držitele moci výhodné, když se zřeknou části svých pravomocí ve prospěch doporučení psychologa (například v oblasti obsazování důležitých a psychicky náročných funkcí v oblastech managementu či soudnictví, kde je neobyčejně důležitá psychická integrita kandidáta). Boleslav Bárta již před padesáti roky dokázal, že jedna koruna investovaná do psychologického pracovního místa přinese padesát korun zisku společnosti. Přinášel argumenty ve prospěch psychologické pomoci dětem nadaným, avšak vyrůstajícím v prostředí s nižší vzdělaností úrovní.

Úskalí zjednodušených pohledů a řešení

Společenská atmosféra totalitní společnosti padesátých a šedesátých let s sebou nesla jednu ideu, která se dnes nepřipomíná, a jestliže ano, tak ve zkarikované podobě nebo s trpkostí. Byla to idea lepšího světa. Tak byl v tehdejší Československé socialistické republice přijat již v roce 1963 jeden z nejmodernějších zákonů o rodině v tehdejší Evropě. Ponechme stranou, že v pozadí snah o jeho prosazení nestálo přesvědčení komunistické, ale křesťanské. V této atmosféře bylo však reálné prosazovat myšlenku efektivní psychologické pomoci člověku, a to nejen v oblasti zdravotnické, ale také v ideologicky více exponované oblasti výchovy a vzdělávání.

Jedním z velkých životních úspěchů Boleslava Bárty bylo budování sítě psychologických zařízení právě v oblasti výchovy a vzdělávání. V této souvislosti musíme připomenout, proč a čím vadí psychologie mocným tohoto světa, držitelům moci desetiletí minulých i přítomných, pokud právě není zneužívána pro jejich mocenské záměry. Empirická psychologie dokládá rozdíly v psychických danostech mezi jednotlivci a mezi skupinami. To je mnohokrát dokázaný fakt, který je třeba respektovat. Psychologická diagnostika má v této souvislosti hluboký smysl. Příčinou selhání velkých, perfektně logicky vystavěných – jak bychom dnešní terminologií vyjádřili – makroekonomických systémů bylo nerespektování těchto rozdílů, a to i etnopsychologických. „Každé násilné sjednocování národů jen rozmnožuje bolest na této zemi.“ (Otokar Březina)

Psychologie však nemá sloužit k „rozdělování lidí“, ale především může při respektování rozdílů hledat silné stránky osobnosti i u slabých, „maličkých“, a pomoci rozvíjet jejich vlohy. Každý člověk, i ten, který nevolil právě vládnoucí stranu, má právo na štěstí. Dítě však může být šťastné, jen pokud je vzděláváno podle vzdělávacího programu, jenž odpovídá jeho schopnostem a možnostem. Posuzování vzdělavatelnosti dětí bylo jednou z hlavních činností psychologických poraden. Přístup odborný byl však v poslední době zpolitizován a místo práva na štěstí dítěte vyučovaného v prostředí s nároky odpovídajícími jeho možnostem se cynicky a často s odvoláváním na mezinárodní závazky našeho státu hovoří o právu na vzdělávání každého jednotlivce bez ohledu na to, zda samy děti a jejich rodiny budou tento postup považovat za spravedlivý a uskutečnitelný.

Druhou myšlenkou, která psychologii diskvalifikuje v oku mocných (vlády „politicky korektních“), je myšlenka genetické, konstituční podmíněnosti vlastností osobnosti a významný vliv péče v raných etapách vývoje dítěte. Dříve se mělo za to, že po změně vlastnictví výrobních prostředků ve společnosti bude možno v denním tisku zrušit kriminální rubriku. Dnes jsme opakovaně přesvědčováni, že finančními dotacemi zajistíme dostatek mateřských i základních škol, dostatek kompetentních učitelů a jejich asistentů. Skutečnost je však mnohem komplexnější a to, co nám obecně chybí, je především dostatek odbornosti a koncepčního myšlení – v obojím vynikal právě Boleslav Bárta.

Angažovaný Moravan

Životním cílem Boleslava Bárty bylo rehabilitovat postavení Moravy – jako samosprávného celku. Nejdříve ještě v rámci socialistického Československa, poté i po roce 1989. V roce 1968 byl jedním z čelných představitelů Společnosti pro Moravu a Slezsko (SMS), jejíž snahy o federativní uspořádání více samosprávných celků ukončila sovětská okupace a vznik dvojfederace založené na národnostním principu. Bártova činnost na tomto poli byla jednou z příčin jeho následné persekuce. V lednu roku 1990 byla SMS obnovena a Bárta stanul

v jejím čele. Před volbami v roce 1990 se stal předsedou politického subjektu Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnosti pro Moravu a Slezsko (HSD – SMS), které zaznamenalo nečekaný volební úspěch. Získalo významné zastoupení jak ve Federálním shromáždění, tak v České národní radě a stalo se důležitou politickou silou. To vše v promoravském emancipačním duchu, jejíž sdílela velká část obyvatel Moravy.

Vypjatá situace, osočování ze strany oponentů (včetně účelově použitého nařčení ze spolupráce s StB), rozmíšky v moravských iniciativách, kde docházelo ke tříštění sil mezi extremistickými národovci a rozličnými kariéristy, přispěly k tomu, že na jednání v Budmericích Boleslavu Bártovi selhalo srdce. Pamětníci si jej vybavují jako neobyčejně empatického, schopného, slušného a s promyšlenou argumentací vystupujícího politika. Bylo však nad jeho síly udržet pohromadě nesourodé politické hnutí v nenávislné atmosféře, kterou příživovali centralisticky myslící političtí činitelé. Bártova pohřbu 11. června 1991 se zúčastnilo několik tisíc lidí, kteří tak demonstrovali důležitost jeho osoby pro Brno a Moravu. (Viz medailon k této události na webu [České televize](#).)

Symbolika Moravy jako svorníku

Bártův skon byl v daném kontextu obtěžkán svrchovaným osudovým významem a smyslem, a to o to více, uvědomíme-li si, za jaké historické konstelace k němu došlo. Zcela bezděčně se před námi vynořuje archetyp trojice a prostředního, jenž je svorníkem mezi krajnostmi a svou smrtí se stává naléhavou výzvou k jejich procitnutí, vyššímu uvědomění, usmíření a sjednocení v lásce. Bártova smrt byla v tomto kontextu významnou událostí, měla archetypický základ, který ale nebyl zcela naplněn. On byl tím prostředním, do poslední chvíle se snažil jednat jak s českou, tak se slovenskou politickou reprezentací a udržet naději na federativní uspořádání. Jeho zájmem nebyla Morava jako samostatný stát, nýbrž jako samosprávný celek. Bártovým odchodem padla poslední vážná překážka na cestě k rozpadu.

Myšlenka moravské svébytnosti, myšlenka o specifických osobních hodnotách Čechů žijících na Moravě, je většinou dnešních médií v lepším případě přecházena mlčením. Snad jen při volbách v přímém televizním přenosu můžeme sledovat odlišné preference Moravanů od preferencí v západní části naší republiky. V období mezi volbami jsou občané tohoto státu vystaveni soustavnému mediálnímu tlaku a myšlence, že jen v přimknutí se ke zkušenějším, větším a mocnějším můžeme čelit světovému Zlu. A v tomto tlaku nevnímáme realitu, již je deformace demokratického uspořádání dominujícím centralismem.

My žijící bychom si ve vzpomínce na docenta Boleslava Bártu, který by se byl letos dožil osmdesáti pěti let, měli uvědomit, zda někdy zbytečně neopouštíme pozice vydobyté generacemi odcházejícími, zda odoláváme pokušení okamžitého finančního zisku a osobního pohodlí. Abychom mohli říci, že jsme stáli na svém místě pevně, rovně a se znalostí historie vědomě překonávali překážky dnešní doby. V tom nám může být Boleslav Bárta vzorem.